

ÜZEYİR ƏBDÜLHÜSEYN OĞLU HACIBƏYLİ - 140
УЗЕЙИР АБДУЛГУСЕЙН ОГЛУ ГАДЖИБЕЙЛИ - 140
UZEYIR ABDULHUSEYN OGLU HAJIBAYLY – 140

ÜZEYİR HACIBƏYLİ TƏHSİL, TƏLİM VƏ TƏRBIYƏ HAQQINDA

Akif Nurağa oğlu Abbasov

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun elmi katibi,
pedaqogika elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim*

ORCID: 0000-0002-9210-7141

E-mail: a.abbasov@arti.edu.az

Açar sözlər: *Üzeyir Hacıbəyli, Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı, Üzeyir bəyinn məqalələri, təhsil, tərbiyə, təlim məsələləri, müəllim şəxsiyyəti haqqında*

Ключевые слова: *Узеир Гаджибейли, творчество Узеира Гаджибейли, статьи Узеир бека, образование, воспитание, вопросы обучения, о личности учителя*

Keywords: *Uzeyir Hajibeyli, the works of Uzeyir Hajibayly, articles by Uzeyir bey, education, upbringing, issues of training, about the personality of the teacher*

Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığı olduqca zəngin, dolğun, maraqlı və diqqətəlayiqdir. O, möhtəşəm operalar, musiqili komediyalar, səhnəciklər yaratmaqla, felyetonlar, məqalələr yazmaqla insanların mənəvi saflaşmalarında, əxlaqca gözəlləşmələrində, geniş dünyagörüşə malik olmalarında, nümunəvi davranışa yiyələnmələrində böyük rol oynamışdır. Üzeyir bəy eyni zamanda cəmiyyətdə əl-ayağa dolaşan, kasıb əxlaqa və mənəviyyata malik, insanları da tənqid etmiş, ailə münasibətlərinin düzgün qurulmasının vacibliyini əsaslandırmış, həyat yoldaşına dükkanda satılan mal, pal-paltar kimi yanaşan, onların hüquqlarını pozan şəxsləri tənqid atəsinə tutmuşdur. Üzeyir bəy “Koroğlu” kimi qərhəmanlıq, “Ləli və Məcnun” kimi məhəbbət operaları yatarmış, Şərqi aləmində opera sənətinin əsasını qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 03 fevral 2025-ci il tarixdə Üzeyir Hacıbəylinin 140 illiyinin təntənəli şəkildə qeyd olunması ilə əlaqədar Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: “Üzeyir Hacıbəyli çoxşaxəli yaradıcılığı ilə Azərbaycan mədəniyyəti tarixində silinməz iz qoymuş qüdrətli şəxsiyyətlərdəndir. Ömrünü cəmiyyətin mədəni tərəqqisinə həsr edən fədakar ziyalının yüksək mənəvi-estetik dəyərə malik irsi Azərbaycan xalqının XX əsrin ilk onilliklərindən vüsət almış ədəbi-mədəni intibahının aynasıdır. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin banisi olan Üzeyir Hacıbəyli novator sənətkar kimi milli musiqi xəzinəsini unikal forma və janrlarla zənginləşdirmişdir. O, Şərqi və Qərbi musiqi nailiyyətlərinin dərin vəhdətində dünya musiqisinin qızıl fondunda fəxri yer tutan nadir sənət inciləri meydana gətirmiş, Azərbaycan mədəniyyətinə beynəlxalq miqyasda geniş şöhrət qazandırmışdır. Üzeyir Hacıbəyli eyni zamanda parlaq bədii dühası sayəsində Azərbaycan dramaturgiyasına dəyərli töhfələr vermiş, alovlu publisistikası ilə mətbuat salnaməsinə yeni səhifələr yazmış-

dır. Onun azərbaycançılıq məfkurəsi ilə yoğrulmuş dolğun ictimai-siyasi fəaliyyəti əsl vətənpərvərlik nümunəsidir” (1).

Üzeyir Hacıbəylinin zəngin yaradıcılığı təhsilləndirici, tərbiyələndirici və inkişafetdirici imkanlara malikdir. Təntənəli tədbirlərin açılışında, idmançılarımız dünya, Avropa və olimpiya çempionatlarında zəfər qazanarkən səslənən Azərbaycanın Dövlət Himninin (musiqisinin) müəllifi Üzeyir bəydir.

Üzeyir bəy Azərbaycan musiqi sənətinin inkişafında misilsiz xidmətləri göstərmişdir. O, ölkəmizdə musiqi təhsilinin təməlini qoymuşdur.

Müəllim kadrlarının hazırlanması, Azərbaycanda dünyəvi məktəblərin fəaliyyət göstərməsinin, təlimin ana dilində aparılmasının zəruriliyi Üzeyir Hacıbəylinin diqqət yetirdiyi mühüm məsələlərdən idi. Üzeyir bəyin qənaətidir: “Məktəb açıb bütün elmləri öz ana dilimizdə tədris və təlim etmək indi bizim əməllərimizin ən ümdəsidir. Bu arzunun hasilə gəlməsi üçün biz var qüvvətimizlə çalışmalıyıq, zira nəşri-maarif və təmimi-mədəniyyət (maarif və mədəniyyətin yayılması) üçün yeganə vasitəmiz bir bu təriqdir (yoldur)...”.

Üzeyir bəy hələ ötən yüzilliyin əvvəllərində təlimin ana dilində aparılması ilə bağlı aşağıdakı fikri irəli sürürdü: “Bizim türk lisanımız (Azərbaycan türkcəsi) Avropa üləma (alim) və filosoflarının rəyinə nəzərən, ən kamil bir dildir ki, onun vasitəsilə insan ən ali fikirlərini və ən dəqiq hisslərini bəyanə qadirdir. Böylə bir zəngin lisanın sahibi olub da, ondan istifadə etməməyin özü böyük bir bədbəxtlikdir... İnsan öz dilini bilməyəndə din də gedir, dil də gedir, millət də gedir... Hər bir millətin ki, bəqasına (varlığına) baş səbəb onun dilidir və dilinin tərəqqisidir. Bir millətin ki, dili batdı, onda o millətin özü də batır”.

Üzeyir bəy müəllim şəxsiyyətinə mühüm tələblər verir, onun təhsilənlərinin təlim və tərbiyəsindəki böyük rolunu vurğulayırdı. Diqqət yetirək: “Müəllimlik vəzifəsi çox çətin və ən məsuliyyətli bir vəzifədir. Hər adamı müəllim bilib uşağı ona tapşırmaq böyük xətdir ... Təlimdən başqa, uşağın tərbiyəsi də müəllimin öhdəsindədir...”.

Çar üsuli-idarəsi milli dilləri sıxışdırdığından təlimin Azərbaycan dilində olmasına çox maneələr yaradılırdı.

Bəstəkar “Əhəmiyyətli bir məsələ” məqaləsində yazırdı: “Ümumi məktəblərimizdə əvvəl illəri ana dilində müəllimlərə ehtiyac göründü. Müəllimlərimizin də əksəri Qori seminariyasında ikmali-təhsil etmiş cavanlar olduğu məlumumuzdur. Lakin Qori seminariyasını qurtarmış mükəmməllərin əksəri ana dilində savadlı olmurlar, ondan ötrə ki, haman seminariyada ana dili oxunmur. Oranın proqramı bu dil üçün yol vermir, orada ancaq (3, s. 136) həftədə iki dəfə şərait dərsin oxunur. Seminariya qurtarmış müəllimlər ana dilində savadlı olurlarsa da, əksərən ya pedaqogika elmindən xəbərləri olmadıqlarına görə, tədris və təlimdə bilaxtiyar səhv və xətdən xali olmurlar (2, s. 137).

Aparılmış məqsədyönlü iş nəticəsində Qafqaz maarif müdiri qarşısında məsələ qaldırıldı ki, Qori müəllimlər seminariyanın müsəlman şöbəsində türk dilinin keçilməsinə razılıq verilsin. Və buna nail olundu. Seminariyada türk dilinin tədrisi məqsədilə hətta 1500 man pul ayrıldı.

“Təzə il, təzə meydan” məqaləsində tərbiyə məsələlərinə diqqət yetirilir. Üzeyir bəyə görə, insan ildən-ilə böyüyür, fəqət bu böyümə yalnız onun bədəninin cismani böyüməsi deyildir. Başqa sözlə, söhbət heç də onun bədəninin irilənməsindən getmir, daha vacib məsələlər vardır ki, həmin məsələlərə onun təhsili, təlimi, tərbiyəsi və inkişafı aiddir. Bu mənada ata-ananın

vəzifəsi, hər şeydən əvvəl övladlarına düzgün tərbiyə verməkdir. “Təzə il, təzə meydan” məqaləsində deyildiyi kimi, “Allah-təala birisinə bir övlad kəramət etdikdə onun qəlbinə övladına qarşı bir hissi-məhəbbət qoyur ki, o məhəbbət onun üçün balanı baldan şirin edir. Lakin balaya yalnız məhəbbət qalsa, onda bala öz valideynindən heç bir mənfəət görməz. Halbuki validə hətman hissi-məhəbbətdən ruhani bu ləzzət almağa başlar. Balanın canını sevən ata-ana onun qeydində də qalmalıdır ki, bu şirin bala dünyada sərbəst yaşamağa qədəm qoyduqda məişətinin tikanlı yollarından qorxmasın, mübarizəyi-həyatıyyə meydanında qorxudan bağrıya qalmasın. Mübarizəyə girişməyə məcbur olduqda həvadisın birinci zərbəsi altında tələf olmasın (2, s. 145).

Üzeyir bəy əsərlərində tərbiyə məsələlərini diqqət mərkəzində saxlayırdı. “Bəyani-Məslək” məqaləsində o, “Məslək” məsələsinə münasibət bildirirdi. Bəstəkar məsləkli olmağı yüksək mənəvi keyfiyyət kimi nəzərdən keçirsə də, məsləklisizliyə yoxsulluq, əxlaqın pozğunluğu kimi yanaşırdı. Üzeyir bəyin qənaətinə, məsləki olmayan şəxs yaman məsləkli insandan çox zərərlidir. Bunun səbəbi “Bəyani-Məslək” məqaləsində belə izah olunurdu: “Yaman məslək müəyyən olduğu halda, onun zərərinə də dəf etməyə çarə tapmaq asandır” (2, s. 140).

Üzeyir bəy “məslək” anlayışına tərif verirdi. Oxuyuruq: “Məslək hər kəsin etiqad etdiyi bir yoldur. “Ümuminin xoşbəxtliyinin, asayiş və aramını, rufah-halını,, tərəqqi və təkamülünü təqib edən hər bir məslək onun sahibi üçün müqəddəs ədd olunmalıdır. Belə bir məsləyə xəyanət edən şəxs hətman məsləyə xəyanət etməməlidir. Bizim məsləkimiz odur ki, millətimizin tərəqqisinə bəis olan hər bir həqiqi vasitə və nəsilərə yol verməli və millətimizin cəhəlatə və yaxud tərəqqeyi-məkusə sövq edən şeyləri dəf və izalə etməlidir” (2, s. 140).

Üzeyir Hacıbəyli ötər əsrin 40-cı illərində dünyasını dəyişmişdir. Fəqət onun yaradıcılığı artıq ikinci əsrdə ki, gənc nəsə təhsilləndirici, tərbiyələndirici və inkişafətdirici təsir göstərməkdədir.

Problemin aktuallığı. Məqalə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamdan irəli gələn vəzifələr baxımından hazırlanmışdır.

Problemin yeniliyi. Bu il Üzeyir bəyin anadan olmasının 140 illiyi tamam olur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün maraqlı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Üzeyir Hacıbəylinin 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 03 fevral 2025-ci il tarixli Sərəncamı <https://president.az/az/articles/view/68077>
2. Üzeyir Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnəşr, 1996.

A.Н. Аббасов

Узеир Гаджибейли об образовании, обучении и воспитании Резюме

Статья посвящена 140-летию со дня рождения выдающегося азербайджанского композитора, писателя, драматурга и журналиста Узеира Гаджибейли. В представленной

статье рассматриваются идеи Узеир-бека об образовании, обучении, воспитании и личности учителя.

A.N. Abbasov

**Uzeyir Hajibayly on education, teacing and upbringing
Summary**

The article is dedicated to the 140th anniversary of the birth of the outstanding Azerbaijani composer, writer, playwright and journalist Uzeyir Hajibeyli. The presented article examines Uzeyir-bey's ideas about education, training, upbringing and the personality of the teacher.

Redaksiyaya daxil olub: 19.03.2025